

ПРОФ. ИВАН ШИШМАНОВ – ПРЕДСТАВИТЕЛ НА ПОЗИТИВИЗМА В БЪЛГАРСКАТА ИСТОРИОПИС

Стефан Иванов

Анотация: Авторът представя не само основните събития из живота на изтъкнатия проф. Иван Шишманов, но и прави един кратък анализ на някои основни трудове на учения отнасящи се до историята на Българското възраждане. На базата на тях, авторът извежда своите аргументи за констатацията, че проф. Шишманов е типичен представител на позитивизъм в българската историопис.

Ключови думи: проф. Иван Шишманов, позитивизъм, историопис, Възраждане.

Всички ние знаем знаменитата мисъл на Апостола – „Времето е в нас и ние сме във времето; то нас обръща и ние него обръщаме.“ Това, без съмнение, се отнася до хора като проф. Иван Шишманов. Със своята многостранна дейност сред научното поле, той успя да се издигне и достигне до висотата на европейската наука и да заеме своето място на учен с европейски измерения. Разглеждайки някои от неговите съчинения върху Българското възраждане, ще се опитам да покажа Шишманов като типичен представител на позитивизма в българската историопис.

„Баща ми беше влял в душата ми един цял океан от любов към моето отечество.“ (Дафинов 2001: 24). Това пише в едно свое писмо от май 1890 г., проф. Иван Шишманов. И не само в това писмо, но и в цялото му творчество ще се открива високия патриотизъм в душевността на учения. Роден е през месец юни 1862 г. в град Свищов, в семейството на будния и интелигентен Димитър Шишманов. Това семейство притежава свои традиции в културната дейност, както и един ярък усет за пътя, предназначан от духовната работа. Димитър Шишманов, наред със създадената от него театрална трупа в Свищов, замисля да създаде свое търговско училище или както пише по-късно неговият син – бъдещият професор – „Учителската дейност на баща ми е свързана тясно с историята на първото търговско училище“ (Дафинов 2001: 24). Получил един доста добър старт в живота и открил у себе си влечение към голямата наука, през октомври 1876 г. Шишманов получава стипендия да продължи своето образование във Виена. В австрийската столица той учи в педагогическото

училище, което има дългогодишна традиция и подготвя висококвалифицирани учители по най-съвременните програми и методи на политическата наука (Дафинов 2001: 29). Завършвайки образованието си, след издържана успешно матура през 1882 г., той се прибира в Свищов. Както възрожденците преди Освобождението, Шишманов придобил образование се завръща в отечеството си, за да отдаде с всички сили това което е усвоил, за да спомогне за културния му напредък. В Свищов той е не само директор на всички училища, но развива бурна извънучилищна дейност – основава театрална труппа към читалището, по примера на баща си и я нарича „Свищовска дружба“ (Дафинов 2001: 30). Ясно е на всички, че неговата душа с разностранни интереси, подплатена с една изключителна енциклопедичност му предвещава кариера много по-висока от тази на един обикновен директор. И ето, той става чиновник в Министерството на народното просвещение. Работи като чиновник, но има една мечта – да продължи да учи в чужбина. Постига я. Получава стипендия „да продължи своето образование по философия и висша педагогика в Йенския университет“ (Дафинов 2001: 47). Там той е в разгара на своя устрем към наука. Нахвърля се към знанието с интелектуален глад и всеотдайност. Различават го от другите студенти с енциклопедичните му интереси и изключителната работоспособност. Той става слушател в редица факултети – юридическия, философския, филологическия, дори и математическия (Дафинов 2001: 47). Това е едно безспорно доказателство в неговата любознателност, за неговата склонност към ограмотяване не само в една област, а в няколко.

В Женева той продължава своето образование и слуша лекции по литературна история. Този му престой е обогатен от една важна среща. Проф. Шишманов се запознава с историка, етнографа, фолклориста и публициста проф. Михаил Драгоманов. Ерудицията украински професор бяга от Украйна поради борбата, която провежда за нейната културно-национална автономия (Дафинов 2001: 50). Драгоманов с бащинска загриженост насочва младия Иван Шишманов към разноликите пътища на науката. Не само му предава техники на учене, но му предоставя и свободен достъп до своята богата библиотека в къщи. Тук се завързва и нишката на задомяването на проф. Шишманов. Украинският учен има прекрасна дъщеря – Лидия, която след запознанството си с Шишманов, развива с него едно искрено приятелство, прераснало по-късно в несъкрушима любов и брак. Добре е да уточним, че именно тя изиграва важна роля за запазването на пребогатия архив на своя съпруг след смъртта му. Започнал с интереси по литературна история, психология и философия, тук Шишманов с помощта на украинския учен се насочва към други науки, а именно – към етнографията,

фолклористиката и историята.

Завършил вече образованието си, проф. Иван Шишманов отново се завръща в отечеството си. Като че ли съдбата го е била белязала да остави една светла и разнолика диря в цялостното развитие на българската култура. На 3 септември 1887 г. е назначен за началник на отделението за средно образование в Министерството на народното просвещение. На следната година той е един от учредителите на новосформираното Висше училище, прераснало по-късно в бъдещия Софийски университет „Свети Климент Охридски“, където е назначен и за преподавател. Оттук започва неговата дълга преподавателска кариера, която той реализира с жар и последователност, с едно искрено чувство на дълг към родина и обич към младежта. Изказани са много твърдения, които оприличават Шишманов на един истински европеец. Той без съмнение е такъв. В разговор с него Константин Гълъбов, известен учен филолог, му споменава за тези твърдения. Ще си позволя да цитирам отговора на проф. Шишманов, в който отново откриваме неговия усет да гледа многостранно на живота: „Защо пък да съм европеец? Затова ли, че се нося учтиво към хората, че обичам да правя услуги, че изпълнявам точно задълженията си, че не обичам да се бъркам в интимния живот на другите, че мразя клюкарството, че избягвам да влизам в свада с хората и пр.? Да не би това да са качества само на европееца? Тия качества можете да наблюдавате и на Изток, не само на Запад. Аз съм поклонник на Запада, но да се разберам – на неговите големи личности в обществения и културен живот, не на всяка западна гадинка, източно или западно, северно или южно от Алпите.“ (Димов 1983: 72).

Многостранните почти енциклопедични научни интереси на Шишманов често раздвояват силите му и той публикува по най-различни теми. Траен остава интересът му в по-зрелите му години към Българското възраждане, откъдето черпи образци за подкрепа на националния оптимизъм на българите. Ученият е роден през епохата на Възраждането. Той е закърмен с идеалите и мечтите на епохата, с нейния дух (Дроснева 1994: 91).

Преди да започна анализа на основните му творби, нека направя пояснение относно направлението позитивизъм в българската историопис. У Шишманов ние откриваме особеностите на това направление. Основното у позитивистите е тяхната идея за еволюция. Според тях всяко едно събитие в обществения живот е резултат от постепенно развитие на процесите в човечеството. И като е така, напълно естествено е да се потърси началото, къде именно са положени основите на това развитие, за да се стигне до случващото се събитие. Може би, не точно позитивистите са открили генетичния принцип, но те го развиват и за тях представлява особена важност. А за да поникне едно растение от семето, са необходими

множество фактори, същото е и при събитията в историята, затова позитивистите отделят специално място на факторите, които са повлияли за съответното събитие, което изследват. Като фундаментални позитивистите посочват – средата, географските дадености и т.н, но проф. Шишманов, образовал се и в тази област, отдава значимото и на психологическия фактор при анализа на изследваното събитие. Отношението им към извора е друг елемент от тяхното идейно разбиране за историята. Запознатите с техните творби, ще установят, че те се занимават само с теми, в които се чувстват достатъчно подготвени. Една искрена почтеност лъха от писанията им.

Ако се опитам да отговоря на въпроса – какво е предопределило погледа на проф. Иван Шишманов именно към епохата на Българското възраждане, ще бъде доста трудно. Благоприятен е фактът, че е почти 16-годишен към времето на Освобождението и тази възраст му позволява да съхрани завинаги усещането за мислене, настроение, движения, такова, каквото е било в будната възрожденска среда в Свищов (Дроснева 1994: 91). Шишманов е разполагал и с първите научни изследвания върху миналото ни през XIX в. Тази литература – дело на възрожденските ни книжовници и на българските учени и чуждестранни слависти, вече е поставила някои от най-съществените въпроси – за началото на епохата, за същността на промените, за силите, които ги осъществяват (Дроснева 1994: 91). На Шишманов остава да ги развие и да сложи своя отпечатък в изграждането на историята. Изправени днес пред неговите творения, ни обзема чувство на удивление не само поради голямото изобилие от разнородни документални материали, но и това, че е бил отлично подготвен да ги обеме, да извлече нужното от тях и да осъществи едно наистина качествено изследване. „Затова му помагат, както неговото всестранно образование, така и неговият дар за вживяване, човек с философска култура и школувал във всички хуманитарни дисциплини, той знае да цени литературния документ, да разбере значението му като исторически или психологически показалец.“ (Димов 1988: 148).

В статията „Паисий и неговата епоха“ е за отбелязване, че ерудираният учен представя живота, делото и личността на будителя на фона на европейското развитие и в частност на българското. Изброяването на събития от световната история случили се по същото време, когато Хилендарският монах пише своята малка история е много добър начин да наместиш личността във времето, да я поставиш в световното време и пространство. Шишманов вижда като най-близки съвременници на Паисий – Клопшак, Лесинг и Кант. Не е пренебрегнат проблемът за начеването на Възраждането. Към времето на Шишманов съществуват две виждания. Първото е на Васил Априлов, който свързва началото с 30-те години на XIX в., а второто на Марин Дринов – започва се с Паисий (Дроснева 1994: 93). Шишманов приема

началната граница, предложена от Дринов, но я разширява. За него самото Възраждане е дело колективно, не лично на Паисий (Шишманов 1965: 151). Шишманов като типичен позитивист търси наченките и еволюцията. Наченките ги търси още от XVI в., когато са началата на новобългарската образованост. Дамаскинската литература сочи като аргумент за наличие на духовен живот и преди Паисий. Щом е показал началото, идва ред на факторите. Шишманов навлиза в множество роли в процеса на изследването. От една страна, той е историк, но от друга е литературен критик, психолог и културолог, искащ да обхване духовния живот.

Със свойствената си работоспособност той намира време да търси нови и неизвестни до този момент извори, върху които да се реконструира по-добре миналото. И така на Шишманов се дължат откриването и проучването на архива на Константин Фотинов, Неофит Бозвели, Неофит Рилски, Априлов, материали за братята Миладинови, българската колония в Одеса, културно-просветния живот на българската емиграция и пр. (Димов 1988: 159).

Знакова творба на учения е „Западноевропейското и Българското възраждане“. Добър познавач на Ренесанса в Италия, върху който той дори чете лекции в университета, Шишманов заживява със съзнанието да види националното ни Възраждане в един по-широк контекст. След като характеризира същността и всемирното значение на Европейското възраждане, професорът ни връща към състоянието на българските земи, за да изпъкне още порелефно целият контраст между двете епохи (Димов 1988: 170). Интерес представлява фактът, че Шишманов вижда слаби ренесансови елементи в българския духовен живот през XIV в., при управлението на цар Иван Александър. Това е нещо ново в постиженията на тогавашната наука (Димов 1988: 171). Много са елементите на двете епохи, по които те се различават, но изследователят успява да покаже това, което е обединителното. И на Запад, и у нас Възраждането „не е един случаен скок, а се подготвя медлено в предходната епоха“ и там, и тук като вожд на движението се явява една крупна личност; в Италия – Петрарка, в България – Паисий (Шишманов 1965: 171). За Шишманов авторът на „История славянобългарска“ е облъхнат не толкова от идеите на Ренесанса, колкото от тези на Просвещението. Знае се, че основен белег на просвещенската идеология е стремежът към нова светска наука, към формиране на новия човек в зависимост от новите принципи. Дейците на Просвещението воюват срещу всякакви предразсъдъци (Данова 1994: 24-27). Ерудираният учен поставя именно сред тези дейци делото на Паисий.

Типичен представител на позитивизма в българската историопис, проф. Ив. Шишманов е без съмнение, основоположник в редица изследователски направления в

историята. Той е един от първите учени, които така детайлно, с използване на най-разнообразни свидетелства, изследва по-общите и по-специалните въпроси, засягащи Българското възраждане. Верен на своето разбиране, че всяка явление или събитие е дело на еволюционен процес, че за всяко явление или събитие има определени фактори, проф. Шишманов разширява своя поглед, за да обясни всеобхватно, това което изследва. Той не се спира до известните ни извори, той търси упорито и целенасочено други, които могат да спомогнат за научните си дейности. И с цялата си интелигентност, несъкрушима воля и енергия и голяма работоспособност проф. Ив. Шишманов достигна това място, което без съмнение е заслужил – славата на български учен от европейска величина.

Литература:

Данова 1994: Данова, Н. Константин Г. Фотинов в културното и идейно политическо развитие на Балканите през XIX в. С., 1994.

Дафинов 2001: Дафинов Здр. Първостроителят на българската култура. Документална хроника за живота и творчеството на проф. Иван Шишманов. С., 2001.

Димов 1988: Димов, Г. Иван Шишманов. Строител на българската национална наука и култура. С., 1988.

Димов 1983: Димов, Г. Иван Шишманов, д-р К. Кръстев, Боян Пенев в спомените на съвременниците си. С., 1983.

Дроснева 1994: Дроснева, Е. Теоретико-исторически проблеми на Българското възраждане в творчеството на Иван Шишманов – В: Език и литература. С., 1994, кн.1.

Шишманов 1965: Шишманов, Ив. Избрани съчинения в два тома. С., 1965.

Шишманов 1969: Шишманов, Ив. Студии, рецензии, спомени, писма. С., 1969.

Информация за автора:

Стефан Иванов – студент

Софийски университет „Свети Климент Охридски“

гр. София, Исторически факултет

ел.поща: st_iv@abv.bg